

واکاوی فقهی و حقوقی مسئولیت مدنی دولت

در واکنش‌های کرونا

کاظم ابراهیم‌زاده بخت‌آباد^۱

ابوالفضل علیشاهی قلعه‌جوی^۲

بلال شاکری^۳

چکیده

با توجه به فراگیری «ویروس کرونا» لازم است چالش‌های فقهی و حقوقی مرتبط در این زمینه بررسی شود که از جمله این موارد، مسئولیت مدنی دولت جهت مقابله با کرونا است. دولت با توجه به اختیاراتی که دارد می‌تواند تا حدود زیادی از شیوع بیماری پیشگیری نماید و در صورتی که نسبت به وظایف خود کوتاهی کند و زیان وارد شده به یکی از افراد جامعه مستند به عمل دولت قرار گیرد، باید خسارت‌های وارد شده را جبران نماید. بر این اساس پژوهش حاضر با هدف تبیین وظایف دولت نسبت به «واکنش‌های کرونا» و کنترل شیوع بیماری کرونا انجام گرفته است. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که دولت بر اساس مبانی فقهی و حقوقی نسبت به خسارت‌هایی که به افراد جامعه بر اثر کرونا وارد می‌شود، ضامن است و بر اساس قوانین حقوقی، موظف است تمهیدات لازم جهت انجام به موقع واکنش‌های افراد جامعه را انجام دهد. پژوهش حاضر با روش تحلیلی توصیفی مسئولیت مدنی دولت در برابر واکنش‌های فقهی و حقوقی را در قالب چهار بند بررسی کرده است؛ این مسئولیت مشتمل بر مواردی چون خرید واکسن، تعیین مقامات و نهادهای مسئول، توزیع عادلانه واکسن و جلوگیری از ورود و عرضه واکسن‌های تقلبی است.

کلیدواژه‌ها: مسئولیت مدنی، مسئولیت دولت، کرونا، واکنش‌های فقهی.

۱. دانش پژوه سطح چهار حوزه علمیه خراسان. (نویسنده مسئول) k.ebrahimzadeh68@gmail.com

۲. دانشیار گروه الهیات دانشگاه فرهنگیان تهران. alishahi88@gmail.com

۳. استاد سطوح عالی حوزه علمیه خراسان. b.shakeri@iran.ir

مقدمه

ویروس «کرونا» از بیماری‌های جدید خطرناکی است که سلامتی جامعه جهانی را با چالشی جدی مواجه کرده است. هرچند مردم جامعه وظایف فردی خود را باید به‌طور دقیق انجام دهند، اقدامات دولت نیز جهت مقابله با این ویروس بسیار حائز اهمیت است که باید نسبت به انجام وظایف خود اهتمام جدی داشته باشد؛ از طرفی فقهای امامیه با توجه به وظیفه‌ای که نسبت به پاسخ‌گویی به مسائل روزمره انسان‌ها دارند، در باب معاملات در علم فقه بحث «ضمان قهری» را مطرح کرده‌اند که حقوقدان‌ها از آن به مسئولیت مدنی تعبیر می‌کنند که با واکاوی ادله فقهی و حقوقی می‌توان وظایف دولت در واکسیناسیون را مورد تجزیه و تحلیل قرار داد. مقصود از دولت در این پژوهش، صرفاً قوه مجریه نیست، بلکه دولت به معنای عام است که تمامی قوا و نهادها را در بر می‌گیرد.

در اصل ۲۹ قانون اساسی جمهوری اسلامی، آمده است که تأمین الزامات بهداشتی شهروندان بر عهده دولت است. با توجه به این الزام دولت، گسترش کرونا در جامعه نقض تعهدات و مسئولیت‌های دولت در زمینه بهداشت عمومی قلمداد می‌شود و سرزنش‌پذیری دولت در این رویکرد بر اساس بی‌احتیاطی یا سهل‌انگاری موضوعیت می‌یابد. در این نگاه، همان گونه که دولت ملزم به تحمل هزینه به‌منظور رعایت بهداشت عمومی است، به همان نسبت نیز در صورت رعایت نکردن این الزام و وقوع زیان به افراد در نتیجه بیماری، ملزم به جبران خسارت خواهد بود.

بنابراین مقاله پیش رو با توجه به اهمیت مسئله با بررسی «ادله اربعه» و مواد قانونی در پی اثبات وظیفه دولت نسبت به «واکسیناسیون» افراد جامعه است.

از آنجا که نگاه فقهی در رابطه با بیماری کرونا می‌تواند مبنای قوانین و آیین‌نامه‌های اجرایی کشور قرار بگیرد، بدیهی است که نمی‌توان نگاه فقیه را نسبت به این موضوع، از دست داد یا از کنار آن به راحتی عبور کرد و از سوی دیگر، ظرفیت فقه، قواعد فقهی و ادله فقهی به گونه‌ای است که ظرفیت پاسخ‌گویی به این موضوعات را داراست؛ بنابراین پژوهش حاضر بر آن است تا علاوه بر مبانی و قواعد حقوقی، مبانی و قواعد فقهی مسئولیت مدنی را تجزیه و تحلیل کند و

بر اساس شرایط خاصی که فقها و حقوق‌دانان برای عمل به این مبانی و قواعد بیان نموده‌اند، از این مبانی و قواعد در باب مسئولیت مدنی دولت نسبت به مقابله با کرونا استفاده نماید.

در این پژوهش به بررسی مستندات فقهی و قانونی متعدد برای اثبات اصل تکلیف دولت در قبال واکسیناسیون افراد جامعه پرداخته شده که تاکنون پژوهشی در این زمینه انجام نشده است.

۱- مفهوم‌شناسی

در موضوع بحث این نوشتار، سه اصطلاح «مسئولیت مدنی»، «دولت» و «کرونا» وجود دارد که شایسته است پیش از تبیین مباحث اصلی به مفهوم‌شناسی آنها اشاره شود.

۱-۱- مسئولیت مدنی (ضمان قهری)

برخی از فقهای امامیه ضمان را به معنای جبران خسارت و تدارک (کاشف‌الغطاء، ۱۳۵۹: ۲۶۲/۱؛ حکیم، ۱۴۱۶ق: ۲۷۸/۱۲؛ حکیم، بی تا: ۱۱۹؛ جزائری، ۱۴۱۶ق: ۷۲/۳) و سایر فقها نیز ضمان را به معنای مسئولیت مدنی و عهده‌داری تعریف نموده‌اند. (خراسانی، ۱۴۱۳ق: ۵۷؛ ایروانی، ۱۴۰۶ق: ۸۳/۲؛ کاشف‌الغطاء، بی تا: ۱۲۸؛ عاملی (شهید ثانی)، ۱۴۱۰ق: ۱۲۱/۴؛ صیمری، ۱۴۲۰ق: ۱۹۵/۲؛ خوئی، بی تا: ۳۴۶/۴؛ خوئی، ۱۴۱۰ق: ۱۸۵/۲؛ موسوی بجنوردی، ۱۴۱۹ق: ۱۷۸/۱؛ خمینی، ۱۴۲۱ق: ۵۰۰/۱؛ سبزواری، ۱۴۱۳ق: ۲۱۲/۲؛ عمیدی، ۱۴۱۶ق: ۵۶۸/۱؛ فاضل لنکرانی، ۱۴۱۶ق: ۹۶؛ شهیدی، ۱۳۷۵: ۵۴/۱؛ خلخالی، ۱۴۲۷ق: ۴۰۸؛ موسوی اردبیلی، ۱۴۱۴ق: ۲۲۰؛ حسینی روحانی، ۱۴۱۲ق: ۱۴۳/۲۰)

بر اساس معنای اخیر، واژه ضمان در معنای اول «جبران خسارت» از آثار ضمان است، نه معنای ضمان. میرزای نائینی و بحرالعلوم نیز همین صورت را پذیرفته‌اند؛ (نائینی، ۱۳۷۳: ۱۱۸/۱؛ بحرالعلوم، ۱۴۰۳ق: ۷۲/۱) بنابراین ضمان به معنای مسئولیت مدنی و عهده‌داری است که جبران خسارت از آثار آن محسوب می‌شود. (عمید زنجانی، ۱۳۸۹: ۴۲) شیخ انصاری در تعریف ضمان به هر دو معنا اشاره کرده و نوشته است: ضمان به معنای بودن چیزی بر عهده ضامن است و پرداخت خسارت نیز بر عهده اوست. (انصاری، ۱۴۱۵ق: ۱۸۰/۳)

در حقوق اسلامی نیز واژه مسئولیت جایگزین واژه ضمان شده است (موسوی بجنوردی،

۱۳۸۵: ۱۲؛ عمید زنجانی، ۱۳۸۹: ۴۷) و در حقوق کنونی نیز حقوق دانان بیشتر از واژه مسئولیت مدنی استفاده می کنند تا از واژه ضمان. (کاتوزیان، ۱۳۹۳: ۳۵/۱)

در مجموع، دو مفهوم ضمان قهری و مسئولیت مدنی دارای حقیقتی واحد به معنای تعهد، مسئولیت و التزام است.

۱-۲- دولت

دولت، از سه رکن اساسی جمعیت، سرزمین و قدرت عالی تشکیل می شود. در نظام حقوقی ایران، دولت به معنای خاص و هم عام به کار برده می شود. دولتی که در معنای خاص به کار برده می شود مشمول سازمان های اجرایی و اداری می شود که به مدیران کشور اطلاق می شود و ریاست این سازمان ها بر عهده رئیس جمهور یا هیئت وزیران است. در این معنا مفهوم دولت در مقابل مفهوم مردم و ملت قرار می گیرد. (کاتوزیان، ۱۳۷۷: ۴۳۱) دولت در معنای عام یعنی سازمان های قضایی، قانون گذاری و اداری که وصف بارز آن، حاکمیت است؛ به عنوان مثال مقصود از «دولت جمهوری اسلامی ایران»، همین معنای عام است. (کاتوزیان، ۱۳۷۷: ۴۳۱) مقصود از دولت در این پژوهش نیز صرفاً قوه مجریه نیست، بلکه دولت به معنای عام است که تمامی قوا و نهادها را در بر می گیرد.

۱-۳- کرونا

واژه «کرونا» یا «کروناویروس» از کلمه لاتین «corona» به معنای تاج، هاله، چلچراغ گرد و نوک گرفته شده است. (حییم، ۱۳۹۰: ۱۵۵) کروناویروس در اصطلاح علم پزشکی، خانواده بزرگی از ویروس ها است که موجب ابتلا به طیفی از عفونت های دستگاه تنفسی در انسان ها می شود که از سرماخوردگی تا ابتلا به بیماری های شدیدتری مثل سندروم تنفسی خاورمیانه (MERS) و سندروم تنفسی حاد، (سارس-SARS) متغیر است. ویروس کرونایی که به تازگی کشف شده، عامل ابتلا به بیماری «کووید-۱۹» است. مترادف واژه کروناویروس در فارسی، «ویروس تاج دار» است. (منظمة الصحة العالمية، بی تا)

۲- اقدامات دولت نسبت به واکسیناسیون کرونا

موارد زیر از مصادیق مسئولیت دولت در واکسیناسیون کرونا است که انجام آن‌ها برای دولت اسلامی با توجه با ادله‌ای که مطرح می‌شود، الزام‌آور است.

۲-۱- خرید واکسن

خرید و فروش واکسن با کشورها دو فرض دارد: معامله با دولت‌های اسلامی که در این فرض مانعی از خرید و فروش وجود ندارد و معامله با دولت‌های کافر که به حربی و غیرحربی تقسیم می‌شود.

از آنجایی که خرید واکسن از کشورهای متخاصم، موجب تقویت اقتصادی و سیاسی آنان می‌شود، جایز نیست؛ مانند خرید واکسن از کشور آمریکا یا رژیم اسرائیل؛ اما معامله با دولت‌های کافر غیرحربی مانند چین و روسیه، در نگاه اولیه مانعی ندارد؛ اما در نگاه دقیق‌تر، معامله با هر یک از دو کشور کافر حربی و غیرحربی نیاز به دقت بیشتری دارد که این پژوهش در پی این امر نیست.

در اینجا جهت بررسی خرید واکسن توسط دولت مهم‌ترین ادله کاربردی در فقه و حقوق تبیین می‌شود.

۲-۱-۱- آیه ۳۳ سوره اسراء: ﴿وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ﴾

- بیان آیه

هر انسانی حق حیات دارد و حتی غیرمسلمانی که با مسلمانان سر جنگ نداشته باشد، مصونیت جانی و مالی دارد. (طوسی، بی تا: ۴۷۵/۶؛ طبرسی، ۱۳۷۲: ۶۳۸/۶؛ قرائتی، ۱۳۸۸: ۵/۵) نه تنها قتل نفس بلکه کمترین و کوچک‌ترین آزار هر انسان از نظر اسلام مجازات دارد و می‌توان با اطمینان گفت: این همه احترام که اسلام برای خون و جان و حیثیت انسان قائل شده در هیچ آیینی وجود ندارد؛ (طبرسی، ۱۳۷۲: ۶۳۸/۶؛ طباطبائی، ۱۳۹۰: ۱۳/۹۰؛ مکارم شیرازی، ۱۳۷۱: ۱۲/۱۰۵) بنابراین اگر دولت اسلامی که موظف به تأمین امنیت جانی مردم است، (ابن‌رشد، ۱۹۹۸: ۸۴؛ مصباح یزدی، ۱۳۸۶: ۲/۲۳۹؛ صدر، ۱۴۱۷: ۶۶۱) نسبت به

خرید واکسن اقدامی نکند، خون و جان و حیثیت انسان‌ها را به خطر انداخته است که این امر خلاف دستورات شرع و قانون است.

- استدلال به آیه

این آیه هرچند به صراحت دلالتی بر موظف کردن دولت بر خرید واکسن ندارد، از آنجایی که حق حیات، بنیادی‌ترین حق هر انسانی است، حقوق‌دان‌ها سایر حق‌هایی که در اسناد بین‌المللی حقوق بشر آمده را متوقف بر حق حیات دانسته‌اند و در نتیجه حق حیات که آیه بالا بر آن نیز تصریح دارد، جزو حقوق ذاتی هر انسان است که باید توسط دولت مورد حمایت قرار گیرد؛ به همین جهت در ماده ۶ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی آمده است که حق زندگی از حقوق ذاتی شخص انسان است و این حق باید به موجب قانون حمایت شود و هیچ فردی را نمی‌توان خودسر (بدون مجوز) از زندگی محروم کرد.

بر همین اساس بر حکومت اسلامی واجب است که در بیماری‌های واگیردار مراقبت‌های لازم جهت جلوگیری از گسترش و انتقال ویروس را انجام داده و زمینه دفع ضرر محتمل را با خرید واکسن فراهم نماید. (قندهاری، ۱۴۲۴ق: ۱/۲۴۹) بی‌گمان دولت، وظیفه پاسداری از مصالح اساسی اسلام، از قبیل مصلحت حیات انسان (مانند خرید واکسن) و عدالت اجتماعی و مانند آن را بر عهده دارد. این مصالح که روح احکام شریعت را تشکیل می‌دهد، آن قدر اهمیت دارد که برای تحقق آن‌ها در صورت ضرورت، برخی احکام اولی مورد بازخوانی قرار می‌گیرد یا اجرای آن‌ها در مقطع معینی متوقف می‌شود. (فخلعی و تاریمرادی، ۱۳۸۶: ۵۹)

۲-۱-۲- روایت

«رَوَى حَمَادُ بْنُ عَمْرٍو وَ أَنَسُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ جَمِيعاً عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ - عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ (عليه السلام) - عَنِ النَّبِيِّ (صلى الله عليه وآله) أَنَّهُ قَالَ لَهُ: يَا عَلِيُّ أَوْصِيكَ بِوَصِيَّةٍ فَاحْفَظْهَا فَلَا تَزَالُ بِخَيْرٍ مَا حَفِظْتَ وَصِيَّتِي يَا عَلِيُّ لَا فِي الْحَيَاةِ إِلَّا مَعَ الصَّحَّةِ وَلَا فِي الْوَطَنِ إِلَّا مَعَ الْأَمْنِ وَ السُّرُورِ...» (صدوق، ۱۴۱۳ق: ۴/۳۵۲)

در سلسله سند حدیث، حماد بن عمرو از «ثقات» و مورد اعتماد است. (نجاشی، ۱۳۶۵:

۱۴۳) انس بن محمد از «مجاهیل» است؛ ولی متن روایت شهادت به صحت می‌دهد و اکثر

فقرات آن در کتب مورد اعتماد وجود دارد و در آن مطلبی که «موهم غلو و تخلیط» باشد نیست؛ (نوری، ۱۴۰۸ق: ۲۲/۲۶۷) بنابراین، این روایت از درجه اعتبار برخوردار است.

- استدلال به روایت

پیامبر ﷺ به علی رضی الله عنه فرمودند: «ای علی، به تو وصیت می‌کنم، پس آن را حفظ کن و انجام بده... ای علی، هیچ خیری در زندگی نیست مگر اینکه با سلامتی همراه باشد و هیچ خیری در وطن نیست مگر اینکه با امنیت همراه باشد.»

تأمین امنیت جانی یکی از انتظارات افراد جامعه از حکومت است که در آیات قرآن و سخنان معصومان مورد تأکید قرار گرفته است. بر اساس این روایت هر شهر و مکانی که در آن امنیت جانی وجود نداشته باشد، مردم آن در امان نیستند؛ بنابراین جان و مال مؤمن باید در امان باشد تا فرد بتواند با احساس آرامش به کار و تولید بپردازد. رسول اکرم صلی الله علیه و آله در خصوص احترام به مال و جان مؤمن می‌فرمایند: «المؤمن حرام کله، عرضه و ماله و دمه». (نوری، ۱۴۰۸ق: ۱۳۶/۹) (همه چیز مؤمن محترم است، عرض او و مال او و خون او). بر اساس این روایت و روایات دیگر و همچنین بر اساس ماده ۱۳ قانون شهروندی^۱ که حقوق جانی، مالی و حیثیتی مؤمن را محترم شمرده‌اند، فهمیده می‌شود که دولت اسلامی باید زمینه امنیت جانی را برای افراد فراهم کند تا آنان بتوانند با امنیت و آرامش هر چه بیشتر به فعالیت خود بپردازند و یکی از راه‌های تأمین امنیت جانی افراد در زمان شیوع بیماری کرونا، خرید واکسن توسط دولت است.

۲-۱-۳- عقل

واکسن‌زدن آحاد جامعه موجب «اضرار» به آن‌ها است و عقلاً اضرار به غیر را قبیح می‌دانند و فقهای امامیه نسبت به این امر اتفاق نظر دارند و اختلاف نظر خاصی در این باره وجود ندارد؛ (انصاری، ۱۴۲۸ق: ۲/۴۶۱؛ خوئی، ۱۴۱۹ق: ۳/۵۰۴) بنابراین لازم است دولت اسلامی نسبت به تهیه واکسن کرونا قبل از شیوع گسترده آن، اقدامات لازم را انجام دهد. با انجام به موقع واکسیناسیون، اضرار به افراد جامعه منتفی خواهد شد و حکم حرمت و تخلف قانونی

۱. ماده ۱۳ قانون شهروندی: «هر شهروند حق دارد از امنیت جانی، مالی، حیثیتی، حقوقی، قضایی، شغلی، اجتماعی و نظایر آن برخوردار باشد.»

طبق ماده ۱۲۱۶ قانون مدنی، اصل ۴۰ قانون اساسی و ماده ۵ و ۶ قانون مسئولیت مدنی، شامل دولت نخواهد شد.^۱ از طرفی بررسی نظر فقها نشان می‌دهد که «خوف ضرر» نیز مورد اعتنای عقلاست و فقها مناط و ملاک در ضرر را ترس زیاد و عقلایی می‌دانند. (نجفی، ۱۴۰۴ق: ۳۴۷/۱۶) بر همین اساس هرکسی که موجب ضرر به غیر شود، هرچند کودک «غیرممیز» یا مجنون باشد، ضامن است.^۲ (عاملی، ۱۴۱۹ق: ۲۰۸/۱۷؛ حلی (علامه)، ۱۴۲۰ق: ۱۹۲/۳؛ ابن‌ادریس حلی، ۱۴۱۰ق: ۴۴۱/۲؛ طوسی، ۱۳۸۷ق: ۱۴۶/۴؛ استرآبادی، ۱۴۲۶ق: ۳۹۹) بر اساس اصل ۴۰ قانون اساسی و ماده ۵ و ۶ قانون مسئولیت مدنی اگر دولت نسبت به واکسیناسیون به‌موقع آحاد جامعه اقدام نکند و از این طریق آسیب‌هایی به مردم وارد شود، موظف است تمام خسارت‌های واردشده را جبران نماید.

۲-۲- تعیین مقامات و نهادهای مسئول

دسترسی به مقامات مسئول از اهمیت زیادی برخوردار است و این اهمیت در مواقع بحرانی و اضطراری دوچندان می‌شود؛ به همین جهت قوانین باید به گونه‌ای وضع شود که در مواقع بحرانی مانند شیوع بیماری کرونا مقامات با مسئولیت خاص خود در دسترس افراد جامعه باشند. اگر قانون به این امر مهم دقت داشته باشد مقاماتی که مسئولیتی بر عهده آن‌ها نهاده شده بهتر می‌توانند پاسخ‌گوی افراد باشند و انگیزه لازم برای رسیدن به اهداف را نیز دارند و در صورتی که ترک فعل یا کم‌کاری صورت گیرد باید پاسخ‌گوی عملکرد خود باشند.

۱. اصل ۴۰ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران: «هیچ کس نمی‌تواند اعمال حق خویش را وسیلهٔ اضرار به غیر یا تجاوز به منافع عمومی قرار دهد.»
 ماده ۵ قانون مسئولیت مدنی: «اگر در اثر آسیبی که به بدن یا سلامتی کسی وارد شده در بدن او نقصی پیدا شود یا قوه کار زیان‌دیده کم گردد یا از بین برود یا موجب افزایش مخارج زندگانی او بشود، واردکننده زیان مسئول جبران کلیه خسارات مزبور است. دادگاه جبران زیان را با رعایت اوضاع و احوال قضیه به طریق مستمری یا پرداخت مبلغی دفعتاً واحده تعیین می‌نماید و در مواردی که جبران زیان باید به طریق مستمری به عمل آید تشخیص اینکه به چه اندازه و تا چه مبلغ می‌توان از واردکننده زیان، تأمین گرفت با دادگاه است.»
 ماده ۶ قانون مسئولیت مدنی: «در صورت مرگ آسیب‌دیده زیان شامل کلیه هزینه‌ها مخصوصاً هزینه کفن و دفن است.»

۲. ماده ۱۲۱۶ قانون مدنی: «هرگاه صغیر یا مجنون یا غیررشید باعث ضرر غیر شود، ضامن است.»

جهت بررسی این مسئله مهم‌ترین ادله کاربردی در فقه و حقوق، که دلالت بر مسئولیت دولت نسبت به تعیین مقامات و نهادهای مسئول دارد، تبیین می‌شود.

امنیت، شرطی لازم و ضروری برای زندگی است و بهره‌مندی از نعمت‌ها، زمانی لذیذ و گوارا است که در فضای امن، آرام و بی‌اضطراب باشد؛ بنابراین برای تأمین امنیت لازم است رهبران جامعه به فکر امنیت مردم باشند.

نخستین تقاضایی که حضرت ابراهیم علیه السلام در سرزمین مکه از خداوند کرد تقاضای امنیت بود و این نشان می‌دهد که نعمت امنیت نخستین شرط برای زندگی انسان و سکونت در هر منطقه و برای هرگونه عمران و آبادی و پیشرفت و ترقی است و به‌راستی هم چنین است. اگر جایی امن نباشد سکونت‌کردنی نیست، هرچند تمام نعمت‌های دنیا در آن جمع باشد و اصولاً شهر و دیار و کشوری که فاقد نعمت امنیت است همه نعمت‌ها را از دست خواهد داد. (طبرسی، ۱۳۷۲: ۳۸۷/۱؛ مکارم شیرازی، ۱۳۷۱: ۳۶۶/۱۰؛ قرآنی، ۱۳۸۸: ۲۰۰/۱)

بسیاری از مفسران، امنیت را مطلق بیان کرده‌اند؛ اما برخی امنیت را به سلامتی و ایمنی از آفات و بلیات (ثقفی تهرانی، ۱۳۹۸: ۱۷۷/۳) و برخی به دوری از قحطی و مشقت (سبزواری، ۱۴۱۹ق: ۲۵۲) و برخی دیگر به امنیت جانی و مالی تفسیر کرده‌اند. (فخر رازی، ۱۴۲۰ق: ۵۱۰/۱۸)

هر شهر و مکانی که در آن امنیت جانی وجود نداشته باشد، مردم آن در امان نیستند و بر همین اساس، جان و مال مؤمن باید در امان باشد تا فرد بتواند با احساس آرامش به کار و تولید پردازد. یکی از راه‌های برقراری امنیت جانی، تعیین مقامات و مسئولان مربوط به این امر است که در اصل ۱۰۰ تا ۱۰۴ قانون اساسی نسبت به آن تأکید شده است. همچنین بر اساس اصل ۳ قانون اساسی، بند اول، دولت جمهوری اسلامی ایران موظف است محیط مساعد برای رشد فضایل اخلاقی بر اساس ایمان و تقوا و مبارزه با کلیه مظاهر فساد و تباهی را ایجاد کند که ایجاد محیط سالم قطعاً با تأمین سلامتی افراد جامعه محقق خواهد شد؛ بنابراین تعیین مقامات و مسئولان مربوط به واکسینه کردن مردم توسط دولت اسلامی امری ضروری و انکارناپذیر است و بدون تردید، تأمین امنیت نیز از مهم‌ترین وجوه حاکمیت است. (خمینی، ۱۴۲۴ق: ۷۶۵/۲؛

گلپایگانی، ۱۴۰۹ق: ۵۱۴/۱؛ حسینی تهرانی، ۱۴۲۱ق: ۱۰۷/۳؛ عمید زنجانی، ۱۴۲۱ق: ۳/۳۸۵

با دقت در نصوص شرعی و قانونی نیز به دست می‌آید که تأمین امنیت در همه مصادیق آن خصوصاً امنیت جانی مردم، از وظایف دولت اسلامی به شمار می‌رود (ابن رشد، ۱۹۹۸: ۸۴؛ مصباح یزدی، ۱۳۸۶ ش: ۲/۲۳۹؛ صدر، ۱۴۱۷ ق: ۶۶۱) که تعیین مقامات و مسئولان مربوط، یکی از این مصادیقی است که در صورت انجام، واکسیناسیون عمومی بهتر و دقیق‌تر صورت می‌گیرد.

۲-۲-۱- روایت

حضرت علی علیه السلام: «وَتَوَخَّ مِنْهُمْ أَهْلَ التَّجَرِبَةِ وَالْحَيَاءِ، مِنْ أَهْلِ الْبُيُوتَاتِ الصَّالِحَةِ، وَالْقَدَمِ فِي الْأَسْلَامِ الْمُتَقَدِّمَةِ، فَإِنَّهُمْ أَكْرَمُ أَخْلَاقًا وَأَصْحَ أَعْرَاضًا، وَأَقْلُ فِي الْمَطَامِعِ إِشْرَاقًا، وَأَبْلَغُ فِي عَوَاقِبِ الْأُمُورِ نَظْرًا...» (نهج البلاغه، نامه ۵۳)

همان گونه که نوشته‌های فلاسفه بزرگ و علمای علوم مختلف و حتی اشعار نغز شعرای نامی و مانند آن بدون نیاز به سلسله سند مقبول است، درباره محتوای نهج البلاغه نیز به همین دلیل و به طریق اولی، مشکلی نداریم؛ در واقع دلایل آن‌ها با خود آن‌هاست و به قول معروف: «قضایا قیاساتها معها»: (مکارم شیرازی، ۱۳۸۶: ۱/۵۶) بنابراین این روایت از لحاظ سندی مورد اعتماد است.

- استدلال به روایت

با توجه به اینکه دوام حکومت‌ها به‌ویژه حکومت‌هایی با شاخصه‌های عدالت و دین‌داری بدون گماشتن مقامات و مسئولان صالح و کارآمد محقق نمی‌شود، امیر مؤمنان علی علیه السلام در دوران زمامداری خویش از این گونه نیروها در اداره کشور بهره می‌گرفتند و در نامه ۵۳ نهج البلاغه با مالک اشتر سفارش می‌کنند که «کارگزاران دولتی را از میان مردمی با تجربه و با حیا، از خاندان پاکیزه و باتقوا که در مسلمانی سابقه درخشانی دارند انتخاب کن؛ زیرا اخلاق آنان گرمی‌تر و آبرویشان محفوظ‌تر و طمع‌ورزی‌شان کمتر و آینده‌نگری آنان بیشتر است.»
قطعاً در پیشگیری از بیماری کرونا نیز تعیین مسئولان صالح، کارآمد و وظیفه‌شناس از جانب

دولت اسلامی نقش بسزایی در شیوع نیافتن این بیماری ایفا خواهد کرد و انجام واکسیناسیون به طور دقیق تر انجام خواهد شد.

۲-۲-۳- عقل

بر اساس آموزه‌های اسلامی مسئولیت‌های اجتماعی مانند فرمانداری، استانداری و... امانت الهی است که مسئولیت بسیار سنگینی را به دنبال دارد (منتظری، ۱۴۰۹: ۱۰۹/۲) و از آنجا که امانت‌داری یکی از شرایط کارگزاران اسلامی است، (منتظری، ۱۴۰۹: ۹۳/۱) عقل اقتضا می‌کند که امانت‌های بزرگی مانند مسئولیت حفظ جان مردم، به افرادی واگذار شود که امانت‌داری آن‌ها در سطح عالی باشد. (خمینی، ۱۴۲۳: ۴۰) از طرفی اجرای امور جامعه از عهده اشخاص محدودی برمی‌آید؛ بنابراین به مقتضای عقل، لازم است هر کاری را به اهلش و هر مسئله‌ای را به ارگان و تشکیلات و مؤسسه مربوط به خودش با رعایت توان و تخصص و امانت‌داری آنان واگذار کرد. (مهاجرنیا، ۱۳۸۶: ۲۵۹؛ منتظری، ۱۴۰۹: ۹۳/۱)

۲-۳- توزیع عادلانه واکسن

اصول اقتصاد اسلامی اقتضا می‌کند که دولت اسلامی در توزیع ثروت‌های کشور و همچنین در توزیع واکسن که از بیت‌المال تهیه می‌شود، به طور عادلانه در جامعه اقدام نماید؛ در غیر این صورت مدیریت دولت، مدیریتی ناسالم، ظالمانه و مصداقی از بی‌عدالتی خواهد بود.

جهت بررسی این مسئله مهم‌ترین ادله کاربردی در فقه و حقوق، که دلالت بر مسئولیت دولت نسبت به توزیع عادلانه واکسن دارد، تبیین می‌شود.

۲-۳-۱- آیه ۹ سوره الرحمن: ﴿وَأَقِمْوَا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ﴾

- بیان آیه

نظام هستی بر پایه میزان است. زندگی ما نیز باید بر مدار میزان باشد؛ چراکه عدل و میزان، هم در آسمان عامل ثبات و پایداری است، هم در زمین و هم در جامعه. (قمی، ۱۳۶۳: ۳۴۳/۲؛ طوسی، بی‌تا: ۴۶۵/۹؛ طبرسی، ۱۳۷۲: ۳۰۰/۹؛ فخر رازی، ۱۴۲۰: ۳۴۳/۲۹؛ طباطبایی، ۱۳۹۰: ۹۷/۱۹؛ مکارم شیرازی، ۱۳۷۱: ۱۰۸/۲۳؛ قرآنی، ۱۳۸۸: ۳۸۰/۹)

- استدلال به آیه

یکی از اصول مهم دعوت پیامبران الهی، اصل اجرای عدالت در روی زمین است. بر اساس آیه بالا برای اجرای اصول عدالت اجتماعی، واکنس باید به عدالت بین مردم جامعه توزیع شود. طبق اصل ۲۰ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و همچنین نظر برخی از فقها همه افراد ملت اعم از زن و مرد، در حمایت قانون یکسان هستند و از همه حقوق انسانی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی با رعایت موازین اسلام برخوردارند. (خوئی، بی تا، ۱۳۳/۳: خمینی، ۱۴۲۱ق: ۴۶۸/۱)

بی توجهی به میزان و رعایت نکردن انصاف و عدالت در حقوق مردم، انسان را به فسق و فجور می کشاند و فسق و فجور انسان را به تکذیب وامی دارد. (طباطبائی، ۱۳۹۰: ۹۷/۱۹: مکارم شیرازی، ۱۳۷۱: ۱۰۸/۲۳؛ قرائتی، ۱۳۸۸: ۳۸۰/۹) همچنین کم کاری در خدمات از جانب کارمندان و کارگران و مسئولان، مصداق کم فروشی است (قرائتی، ۱۳۸۸: ۳۸۰/۹) که مورد نهی شارع مقدس قرار گرفته^۱ و لازم است مسئولان اجرایی (دولت) تمام همت خود را نسبت به توزیع عادلانه واکنس به کار گیرند. بر اساس بند نهم از اصل سوم قانون اساسی نیز دولت اسلامی موظف شده همه امکانات خود را جهت رفع تبعیض های ناروا و ایجاد امکانات عادلانه برای همه، در تمام زمینه های مادی و معنوی به کار گیرد، به خصوص در توزیع واکنس که مرتبط با امنیت جانی مردم است.

۲-۳-۲- روایت

حضرت علی (علیه السلام): «فَإِنَّ الْوَالِيَّ إِذَا اخْتَلَفَ هَوَاهُ مَنَعَهُ ذَلِكَ كَثِيرًا مِنَ الْعَدْلِ، فَلَيْكُنْ أَمْرًا لِلنَّاسِ عِنْدَكَ فِي الْحَقِّ سَوَاءً، فَإِنَّهُ لَيْسَ فِي الْجَوْرِ عَوَضٌ مِنَ الْعَدْلِ.» (نهج البلاغه، نامه ۵۹)

(زاممدار، هرگاه دنبال هوا و هوس های گوناگون خویش باشد در بسیاری از موارد از عدالت بازمی ماند؛ بنابراین باید امور مردم از نظر حقوق آنها نزد تو یکسان باشد. همه را به یک چشم بنگری و یکسان درباره آنها حکم کنی؛ چراکه هیچ گاه جور و ستم هر چند منافع فراوان مادی

۱. ﴿وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ﴾ (مطففین، ۱)

در برداشته باشد، جایگزین عدالت نخواهد شد.)) (خوئی، ۱۴۰۰: ۳۴۷/۲۰)

همان گونه که پیش تر اشاره شد، محتوای نهج البلاغه از لحاظ سندی مورد اعتماد است.

- استدلال به روایت

از آنجا که رعایت حقوق مردم مقدم بر رعایت حق خداوند است، (فاضل لنکرانی، ۱۴۲۷ق: ۳۳) حاکم باید شخصی قاطع و برنده باشد که هیچ چیزی او را در برابر حقوق مردم متوقف نکند و رشوه او را از حکم به حق باز ندارد. (حسینی تهرانی، ۱۴۲۱ق: ۱۰۷/۳) بر همین اساس اصل ۱۹ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران تأکید می کند که مردم ایران از هر قوم و قبیله که باشند از حقوق مساوی برخوردارند و رنگ، نژاد، زبان و مانند این ها سبب امتیاز نخواهد بود؛ بنابراین بر دولت اسلامی لازم است رعایت حقوق مردم را بکند و نسبت به توزیع واکسن در جامعه به عدالت رفتار نماید.

۲-۳-۳- عقل

به حکم عقل لازمه توزیع نکردن عادلانه واکسن، تضييع حقوق ساير افراد جامعه و ظلم به آنها است و چون حکومت اسلامی نسبت به حق سلامت جانی و مالی تمامی افراد مسئول است باید واکسن را به صورت عادلانه بین تمام افراد جامعه توزیع کند. بر اساس موازین شرعی^۱ و حقوقی^۲ نیز همه انسان ها از ارزش برابری برخوردارند و بنابراین باید از حمایت های یکسانی بهره مند شوند و به شأن و کرامت انسانی و تمامیت جسمانی آنها احترام گذاشته شود. هیچ فردی نباید به دلیل اینکه فقیر است یا دسترسی به خدمات مورد نیاز ندارد، از خدمات بهداشتی محروم باشد. (صدر، ۱۴۱۷ق: ۶۶۱) بهره مندی افراد جامعه از کمترین امکانات بهداشتی لازمه حیات و حیثیت ذاتی مردم محسوب می شود که بهره مند نبودن مردم از این امکانات به منزله انکار عالی ترین ارزش های انسانی خواهد بود؛ بنابراین بنا بر ضرورت شرعی و عقلی باید تا آنجا

۱. آیه ۷۰ سوره اسراء می فرماید: ﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ﴾. نه تنها حضرت آدم، بلکه نسل انسان مورد کرامت و برتری و گرامیداشت است و هیچ فرقی بین انسان ها با یکدیگر وجود ندارد.

۲. در اصل ۲۰ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران آمده است: «همه افراد ملت اعم از زن و مرد یکسان در حمایت قانون قرار دارند و از همه حقوق انسانی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی با رعایت موازین اسلام برخوردارند.»

که ممکن است از کمیت و کیفیت ظلم کاسته شود که توزیع نکردن عادلانه واکسن از مصادیق ظلم است و ظلم نیز به حکم عقل، قبیح است. (خلخالی، ۱۴۲۲ق: ۴۶۷، عمید زنجانی، ۱۴۲۱ق: ۲۶۴/۱؛ قندهاری، ۱۴۲۴ق: ۲۴۹/۱)

۲-۳-۴- اجماع

از آنجا که همه فقها به این مسئله نپرداخته‌اند، اثبات اجماع ممکن نیست و «اجماع منقولی» هم بیان نشده است؛ اما به اتفاق فقها رفتاری که احتمال ضرر در آن متصور است باید دفع شود. (نجفی، ۱۴۰۴ق: ۶۵۱/۴۱؛ عراقی، ۱۴۱۷ق: ۱۴۳/۳؛ انصاری، ۱۴۲۸ق: ۴۶۱/۲؛ خوئی، ۱۴۱۹ق: ۵۰۴/۳) از آنجایی که توزیع نکردن عادلانه واکسن موجب مبتلاشدن سایر افراد و ایجاد ضرر در آن‌ها می‌شود، بر دولت اسلامی لازم است نسبت به توزیع عادلانه واکسن در بین مردم اقدام نماید. بر اساس بند نهم از اصل سوم قانون اساسی نیز، دولت اسلامی موظف است همه امکانات خود را جهت رفع تبعیض ناروا و ایجاد امکانات عادلانه برای همه، در تمام زمینه‌های مادی و معنوی به کار گیرد.

۲-۴- جلوگیری از ورود و عرضه واکسن‌های تقلبی

عرضه کالای تقلبی در کلام فقها به صورت پراکنده بیان شده است. برخی از تقلب به «تدلیس»، (حسینی عاملی، بی تا: ۶۴۴/۴) برخی به «خدعه» (نجفی، بی تا: ۳۷۲/۳۰) و برخی به غرور یاد می‌کنند. (مکارم شیرازی، ۱۳۷۰: ۲۹۳/۲) امام خمینی رحمته الله علیه، تدلیس، خدعه و غرور را در لغت، عرف و روایات به یک معنا می‌دانند. (خمینی، ۱۴۲۱ق: ۴۵۱/۲) برخی نیز عرضه کالای تقلبی را عرضه نوعی تاریکی می‌دانند که عرضه کننده موضوع قرارداد را تاریک و مبهم می‌کند تا غیرواقع را واقع جلوه دهد. (عاملی شهید ثانی، ۱۴۱۰ق: ۵۰۰/۳؛ عاملی، ۱۴۱۹ق: ۴۶۱/۱۴؛ کاشف الغطاء، ۱۴۲۳ق: ۱۴۶/۳؛ سبزواری، ۱۴۱۳ق: ۱۳۲/۲۵؛ اردبیلی، ۱۴۱۴ق: ۱۵۱)

جهت بررسی این مسئله مهم‌ترین ادله کاربردی در فقه و حقوق، که دلالت بر مسئولیت دولت نسبت به جلوگیری از ورود و عرضه واکسن‌های تقلبی دارد، تبیین می‌شود.

۲-۴-۱- آیه اول سوره مطففین: ﴿وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ﴾

- بیان آیه

انضباط و دقت اقتصادی، در رأس برنامه‌های اصلاحی انبیاست؛ چنان که حضرت شعیب به قوم خود فرمود: ﴿أَوْفُوا الْكَيْلَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُخْسِرِينَ وَزِنُوا بِالْقِسْطِ الْمُسْتَقِيمِ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَخْتَوُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ﴾. (شعرا، ۱۸۳) (پیمان‌ها را (در معامله) کامل و تمام بدهید و از کم کنندگان و خسارت زندگان نباشید و با ترازوی درست وزن کنید و کالاهای مردم را کم ندهید و روی زمین مفسدانه عمل نکنید). (قرآنی، ۱۳۸۸: ۴۱۴/۱۰) - استدلال به آیه

عرضه‌کننده کالا موظف است هنگام عرضه، اوصاف کالا را بیان کند و اگر کالا دارای عیبی است که با مطلع شدن مشتری از آن عیب از دریافت آن صرف نظر می‌شود آن عیب را باید بیان کند. این شرط را همه فقها پذیرفته‌اند و اختلافی در این اصل وجود ندارد. (نجفی، ۱۴۰۴ق: ۲۳/۲۳۵) آیه شریفه بر همین اصل دلالت دارد؛ چراکه نهی خداوند از کم‌فروشی به علت کم کردن مال بر وجه خیانت و استفاده نامشروع و اکل مال به باطل است (طبرسی، ۱۳۷۲: ۱۰/۶۸۷؛ طباطبائی، ۱۳۹۰: ۲۰/۲۳۰) و این نتیجه در ورود و عرضه واکسن‌های تقلبی موجود است.

تمام عرضه‌کنندگان واکسن‌های تقلبی که مصداقی از «مطففین» هستند حق را برای خود رعایت می‌کنند، ولی برای دیگران رعایت نمی‌کنند و به عبارتی حق را برای دیگران آن‌طور که برای خود رعایت می‌کنند، رعایت نمی‌نمایند و این خود باعث تباهی اجتماع انسانی است که اساس آن بر تعادل حقوق متقابل است و اگر این تعادل از بین برود و فاسد شود همه چیز فاسد می‌شود. (قمی، ۱۳۶۳: ۲/۴۱۰، طوسی، بی تا: ۱۰/۲۹۵؛ طبرسی، ۱۳۷۲: ۱۰/۶۸۷؛ طباطبائی، ۱۳۹۰: ۲۰/۲۳۰؛ مکارم شیرازی، ۱۳۷۱: ۲۶/۲۴۴؛ قرآنی، ۱۳۸۸: ۱۰/۴۱۴)

بر اساس ماده ۱ قانون تشدید مجازات مرتکبان ارتشا، اختلاس و کلاهبرداری، «هرکس از راه حيله و تقلب مردم را فریب دهد یا به امور غیرواقِع امیدوار نماید یا از حوادث و پیشامدهای غیرواقِع بترساند یا اسم یا عنوان مجعول اختیار کند و به یکی از وسایل مذکور و یا وسایل تقلبی

دیگر، وجوه یا اموال یا اسناد یا حواله‌ها و امثال آن‌ها را تحصیل کرده و از این راه مال دیگری را ببرد، کلاهبردار محسوب و علاوه بر رد اصل مال به صاحبش، به حبس از یک تا ۷ سال و پرداخت جزای نقدی معادل مالی که اخذ کرده، محکوم می‌شود.»

از این رو بر اساس شرع و قانون، دولت اسلامی موظف است جهت جلوگیری از تباهی اجتماع انسانی و رعایت حقوق متقابل مردم، مانع توزیع واکسن‌های تقلبی شود.

۲-۴-۲- روایت

«عَنْهُ عَنْ أَبِيهِ عَنِ النَّوْفَلِيِّ عَنِ السَّكُونِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: لَيْسَ مِنْتَا مَنْ مَأْكَرَ مُسْلِمًا.» (کلینی، ۱۴۰۷ق: ۳۳۷/۲) (امام صادق عليه السلام فرمودند: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرموده‌اند: از ما نیست کسی که با مسلمانی نیرنگ کند.)

در سلسله سند حدیث چنین آمده است: «علی بن ابراهیم عن ابيه عن النوفلي عن السكوني عن ابي عبد الله عليه السلام قال: قال رسول الله صلی الله علیه و آله...»: علی بن ابراهیم و پدرش ابراهیم بن هاشم از «تقات» و مورد اعتماد هستند. (خوئی، ۱۳۷۲: ۲۹۱/۱) نوفلی نزد نجاشی مورد اعتماد است؛ از این رو به روایت‌های او عمل شده است (نجاشی، ۱۳۶۵: ۳۸) و سکونی اگرچه از عامه و اهل سنت است، مورد اعتماد شناخته شده است؛ (نجاشی، ۱۴۰۷ق: ۲۶۰؛ ابن داود، ۱۳۸۳: ۲۳۷؛ خوئی، ۱۴۱۰ق: ۱۰۷/۳) بنابراین، این روایت از درجه اعتبار برخوردار و موثق است.

- استدلال به روایت

در هنگام معامله، اصل، سلامت کالا است و در صورت معیوب بودن کالا (واکسن) عرضه‌کننده باید عیب کالا را اعلام نماید. (نجفی، ۱۴۰۴ق: ۲۳۵/۲۳) همچنین در ماده ۱۲۱ قانون مجازات اسلامی نیز بیان شده که هرکسی جنسی را به جای جنس دیگر قلمداد کند، یا کم بفروشد و به‌طور کلی هرکس مشتری را از حیث کمیت یا کیفیت «مبیع» فریب دهد به مجازات شلاق تا ۷۴ ضربه محکوم خواهد شد؛ از این رو بر اساس آموزه‌های دینی و حقوقی، دولت اسلامی موظف است که مردم را از آنچه خداوند متعال حرام فرموده نظیر ربا، احتکار، کم‌فروشی، غش در معامله (ارائه جنس غیراستاندارد)، خیانت و اموری همانند این‌ها بازدارد.

(منتظری، ۱۴۰۹ق: ۶۷/۳)

۲-۴-۳- اجماع

آیت‌الله خوئی در مصباح الفقاهه نسبت به حرام بودن غش و تقلب ادعای اجماع کرده‌اند. (خوئی، بی‌تا: ۲۹۸/۱) سایر فقها نیز عرضه کالای تقلبی را حرام می‌دانند و اختلافی در این زمینه نیست. (نجفی، ۱۴۰۴ق: ۲۶۴/۲۳؛ انصاری، ۱۴۱۰ق: ۲۷۲/۲؛ قمی، ۱۴۱۳ق: ۱۷۷/۱؛ روحانی، ۱۴۲۹ق: ۳۰۸/۱؛ بهبهانی، ۱۳۱۰: ۱۶؛ خمینی، ۱۴۲۶ق: ۴۲۱؛ فیاض، ۱۴۲۶ق: ۳۱۵؛ مکارم شیرازی، بی‌تا: ۴۲؛ سبحانی، ۱۴۲۴ق: ۴۱۷) بر همین اساس در ماده ۴۳۸ قانون مدنی، تدلیس که از آن در فقه به معنای فریب و نیرنگ نیز یاد می‌شود، چنین تعریف شده که «اگر عملیاتی موجب فریب طرف معامله شود، به آن تدلیس گویند» و به همین جهت در تدلیس که هر نوع تقلبی وجود دارد، فریب‌دهنده بی‌اعتنا به شرافت شغل و درستکاری متعارف، از اعتماد طرف معامله برای فریب‌دادن او استفاده می‌کند. به همین مناسبت تدلیس در قرارداد، با کلاهبرداری قرابت دارد (کاتوزیان، ۱۳۸۸: ۱۰۹) که دولت می‌بایست مانع فراگیری این امر نامشروع و غیرقانونی در جامعه شود.

۲-۴-۴- عقل

ترریق واکسن‌های تقلبی موجب آسیب‌دیدن انسان می‌شود و آسیب‌رساندن به بدن از مصادیق ظلم است و ظلم هم از نظر عقلی قبیح است؛ بنابراین، ضرررساندن به بدن ممنوع و پیشگیری نیز واجب است. (انصاری، ۱۴۱۰ق: ۲۷۲/۲؛ قمی، ۱۴۱۳ق: ۱۷۷/۱؛ روحانی، ۱۴۲۹ق: ۳۰۸/۱؛ مکارم شیرازی، بی‌تا: ۴۲؛ سبحانی، ۱۴۲۴ق: ۴۱۷) برخی نیز به قبیح بودن تقلب (تدلیس) از نظر عقلی تصریح کرده‌اند. (قمی، ۱۴۲۲ق: ۶۱۱) همچنین در ماده ۳ قانون تعزیرات حکومتی آمده که اگر عرضه کالا یا خدمات کمتر از میزان و مقادیر خریداری شده از نظر کمی یا کیفی که مبنای تعیین نرخ مراجع رسمی است قرار گرفته باشد، به آن تقلب گفته می‌شود که به همین جهت بر دولت اسلامی لازم است تدابیر لازم جهت جلوگیری از ورود و توزیع واکسن‌های تقلبی را اتخاذ نماید.

نتیجه‌گیری

این پژوهش بر اساس منابع، ادله و قواعد فقهی و حقوقی ناظر بر وظایف و مسئولیت دولت، توصیف، تحلیل و ارزیابی شده و با تقریری جدید و نگاهی نو به ادله فقهی و حقوقی، وظیفه‌شناسی و مسئولیت دولت نسبت به پیشگیری از بیماری و واکسیناسیون افراد جامعه را به اثبات رسانده است. بر همین اساس بر دولت اسلامی واجب است که قبل از شیوع بیماری کرونا، واکسیناسیون افراد جامعه را در اولویت‌های اجرایی خود قرار دهد و اقدامات لازم مرتبط با واکسیناسیون، شامل خرید واکسن، تعیین مقامات و نهادهای مسئول، توزیع عادلانه واکسن و جلوگیری از ورود و عرضه واکسن‌های تقلبی را در دستور کار خود قرار دهد. از طرفی جمع قوانین و دستورات فقهی تأییدکننده اهمیت مسئله واکسیناسیون در نظام سیاسی اجتماعی کشور است؛ بنابراین بدون هیچ تردیدی باید اعتراف کرد در طراحی برنامه‌های کشور که نمود عینی آن در قانون بودجه هر ساله کشور دیده می‌شود، پرداختن به موضوع درمان و بهداشت مردم در مخارج کشور از اولویت‌های اساسی دولت محسوب می‌شود.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

فهرست منابع

* قرآن کریم.

* نهج البلاغة.

۱. ابن ادريس حلی، محمد بن منصور بن احمد، ۱۴۱۰ق، السرائر الحاوی لتحرير الفتاوى، ج ۲، قم: اسلامي. (وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم)
۲. ابن داود حلی، حسن بن علی، ۱۳۸۳ق، رجال ابن داود، تهران: دانشگاه تهران.
۳. ابن رشد، ابوالولید محمد بن احمد، ۱۹۹۸، الضروری فی السياسة، تحقیق احمد شحلان، بیروت: مرکز الدراسات العربیة.
۴. استرآبادی، محمدامین و سیدنورالدین موسوی عاملی، ۱۴۲۶ق، الفوائد المدنیة و بذیله الشواهد المکیة، ج ۲، قم: اسلامي. (وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم)
۵. امین عاملی، سیدمحسن، ۱۴۰۶ق، اعیان الشیعة، بیروت: دار التعارف للمطبوعات.
۶. انصاری، مرتضی، ۱۴۱۰ق، کتاب المکاسب (المحشی)، ج ۳، قم: دارالکتاب.
۷. _____، ۱۴۱۵ق، کتاب المکاسب، قم: کنگره جهانی بزرگداشت شیخ اعظم انصاری.
۸. _____، ۱۴۲۸ق، فرائد الأصول، ج ۹، قم.
۹. ایروانی، علی بن عبدالحسین نجفی، ۱۴۰۶ق، حاشیة المکاسب، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامي.
۱۰. بحرالعلوم، محمد بن محمدتقی، ۱۴۰۳ق، بلغة الفقیه، ج ۴، تهران: منشورات مکتبة الصادق.
۱۱. بهبهانی، محمدباقر بن محمداکمل، ۱۳۱۰ق، رساله عملی متاجر وحید بهبهانی (با تعلیقات میرزای شیرازی)، تهران: حاج شیخ رضا تاجر تهرانی.
۱۲. ثقفی تهرانی، محمد، ۱۳۹۸ق، روان جاوید در تفسیر قرآن مجید، ج ۲، تهران: برهان.
۱۳. جزائری، سیدمحمدجعفر مروج، ۱۴۱۶ق، هدی الطالب فی شرح المکاسب، قم: مؤسسه دارالکتاب.

۱۴. حائری اصفهانی، محمدحسین بن عبدالرحیم، ۱۴۰۴ق، الفصول الغروية فی الأصول الفقهية، قم.
۱۵. حسینی تهرانی، سیدمحمدحسین، ۱۴۲۱ق، ولایت فقیه در حکومت اسلام، چ ۲، مشهد: علامه طباطبائی.
۱۶. حسینی روحانی، سیدصادق، ۱۴۱۲ق، فقه الصادق علیه السلام، قم: دار الكتاب - مدرسه امام صادق علیه السلام.
۱۷. حسینی روحانی قمی، سیدصادق، ۱۴۲۹ق، منهاج الفقاهة (للروحانی)، چ ۵، قم: انوار الهدی.
۱۸. حلّی (علامه)، حسن بن یوسف بن مطهر اسدی، ۱۴۲۰ق، تحرير الأحكام الشرعية علی مذهب الإمامية، قم: مؤسسه امام صادق علیه السلام.
۱۹. _____، ۱۳۸۱ق، رجال العلامة - خلاصة الأقوال، چ ۲، نجف اشرف: منشورات المطبعة الحیدریة.
۲۰. حیم، سلیمان، ۱۳۹۰، فرهنگ معاصر بزرگ: انگلیسی-فارسی، چ ۸، تهران: فرهنگ معاصر.
۲۱. خراسانی (آخوند)، محمدکاظم بن حسین، ۱۴۱۳ق، کتاب فی الوقف، قم: اسلامی. (وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم)
۲۲. خمینی، سیدروح الله، بی تا، تحرير الوسيلة، قم: مؤسسه مطبوعات دار العلم.
۲۳. _____، ۱۴۲۴ق، توضیح المسائل، چ ۸، قم: اسلامی. (وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم)
۲۴. _____، ۱۴۲۶ق، توضیح المسائل، بی جا.
۲۵. _____، ۱۴۲۳ق، ولایت فقیه، چ ۱۲، تهران.
۲۶. _____، ۱۴۲۱ق، کتاب البیع، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی رحمته الله علیه.
۲۷. خوئی، سیدابوالقاسم، ۱۴۱۰ق، منهاج الصالحین، قم: مدینه العلم.
۲۸. _____، ۱۴۱۹ق، دراسات فی علم الأصول، قم.

۲۹. _____، ۱۴۱۰ق، معجم رجال الحديث، قم: مركز نشر آثار شيعة.
۳۰. _____، ۱۳۷۲، معجم رجال الحديث و تفصيل طبقات الرواة، بی جا.
۳۱. _____، بی تا، مصباح الفقاهه، بی جا.
۳۲. خوئی، حبيب الله بن محمد هاشم، ۱۴۰۰ق، منهاج البراعة في شرح نهج البلاغة، چ ۴، تهران: مكتبة الاسلامية.
۳۳. سبحانی تبریزی، جعفر، ۱۴۲۴ق، إرشاد العقول الى مباحث الأصول، قم.
۳۴. _____، ۱۳۸۸، الوسيط في أصول الفقه، چ ۴، قم.
۳۵. سبزواری، سيد عبد الأعلى، ۱۴۱۳ق، مهذب الأحكام، چ ۴، قم: مؤسسة المنار-دفتر حضرت آيت الله.
۳۶. سبزواری، محمد، ۱۴۱۹ق، ارشاد الازدهان الى تفسير القرآن، لبنان: دار التعارف للمطبوعات.
۳۷. شبیری زنجانی، سيد موسی، ۱۳۹۹، مجله تقريرات، قم.
۳۸. شهیدی، ميرزا فتاح، ۱۳۷۵ق، هداية الطالب إلى أسرار المكاسب، تبريز: اطلاعات.
۳۹. صدر، سيد محمد باقر، ۱۴۱۷ق، اقتصادنا، قم: دفتر تبليغات اسلامی شعبه خراسان.
۴۰. صدوق، محمد بن علی، ۱۴۱۳ق، من لا يحضره الفقيه، چ ۲، قم.
۴۱. صيمرى، مفلح بن حسن، ۱۴۲۰ق، غاية المرام في شرح شرائع الإسلام، بيروت: دار الهادى.
۴۲. طاهرى، حبيب الله، ۱۴۱۸ق، حقوق مدنى، چ ۲، قم: اسلامى. (وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم)
۴۳. طباطبائی، محمد حسين، ۱۳۹۰ق، الميزان في تفسير القرآن، چ ۲، لبنان: مؤسسة الأعلمی للمطبوعات.
۴۴. طباطبائی حکيم، سيد محسن، ۱۴۱۶ق، مستمسک العروة الوثقى، قم: مؤسسة دار التفسير.
۴۵. _____، بی تا، نهج الفقاهة، قم: ۲۲ بهمن.

٤٦. طباطبائی قمی، سیدتقی، ١٤١٣ق، عمدة المطالب فی التعلیق علی المكاسب، قم: كتاب فروشی محلاتی.
٤٧. طبرسی، فضل بن حسن، ١٣٧٢، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ج ٣، تهران: ناصر خسرو.
٤٨. _____، ١٤١٢ق، تفسیر جوامع الجامع، قم: حوزه علمیه قم.
٤٩. طوسی، محمد بن حسن، بی تا، التبیان فی تفسیر القرآن، بیروت: دار إحياء التراث العربی.
٥٠. _____، ١٣٨٧ق، المبسوط فی فقه الإمامیه، ج ٣، تهران: المكتبة المرتضوية لإحياء الآثار الجعفرية (عجل).
٥١. _____، ١٤٢٧ق، رجال الشيخ الطوسی - الأبواب، ج ٣، قم: اسلامی. (وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم)
٥٢. عاملی، سیدجواد بن محمد، ١٤١٩ق، مفتاح الكرامة فی شرح قواعد العلامة، قم: اسلامی. (وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم)
٥٣. _____، بی تا، مفتاح الكرامة فی شرح قواعد العلامة (ط. القديمة)، بیروت: دار إحياء التراث العربی.
٥٤. عاملی (شهید ثانی)، زین الدین بن علی، ١٤١٠ق، الروضة البهیة فی شرح اللمعة الدمشقیة، قم.
٥٥. عراقی، ضیاء الدین، ١٤١٧ق، نهاية الأفكار، ج ٣، قم.
٥٦. عمید زنجانی، عباسعلی، ١٤٢١ق، فقه سیاسی، ج ٤، تهران: امیرکبیر.
٥٧. _____، ١٣٨٩، موجبات ضمان، درآمدی بر مسئولیت مدنی و اسباب و آثار آن در فقه اسلامی، ج ٢، بی جا: میزان.
٥٨. عمیدی، سیدعمیدالدین بن محمد اعرج، ١٤١٦ق، کنز الفوائد فی حل مشکلات القواعد، قم: اسلامی. (وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم)
٥٩. فاضل لنکرانی، محمد فاضل موحدی، ١٤١٦ق، القواعد الفقهیة، قم: چاپخانه مهر.

۶۰. _____، ۱۴۲۷ق، اعتکاف و احکام آن. قم: مرکز فقهی ائمه اطهار (علیهم السلام).
۶۱. فخر رازی، محمد بن عمر، ۱۴۲۰ق، التفسیر الکبیر (مفاتیح الغیب)، ج ۳، لبنان: دار إحياء التراث العربی.
۶۲. فخلعی، محمدتقی و احسان تاریمردی، ۱۳۸۴، «مبانی و احکام فقهی محیط زیست»، مطالعات اسلامی، ص ۳۱-۶۶.
۶۳. فیاض، محمداسحاق، ۱۴۲۶ق، رساله توضیح المسائل، قم: مجلسی.
۶۴. قرائتی، محسن، ۱۳۸۸، تفسیر نور، تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن.
۶۵. قمی، علی بن ابراهیم، ۱۳۶۳، تفسیر القمی، ج ۳، قم: دارالکتاب.
۶۶. کاتوزیان، ناصر، ۱۳۸۸، مسئولیت ناشی از عیب تولید، تهران: دانشگاه تهران.
۶۷. _____، ۱۳۹۳، الزام‌های خارج از قرارداد، مسئولیت مدنی، ج ۱۳، تهران: دانشگاه تهران.
۶۸. _____، ۱۳۷۷، مبانی حقوق عمومی، تهران: دادگستر.
۶۹. کاشف‌الغطاء، عباس بن علی، بی تا، المال المثلی و المال القیمی فی الفقه الإسلامی، بی جا: مؤسسه کاشف‌الغطاء.
۷۰. کاشف‌الغطاء، علی بن محمد رضا، ۱۳۵۹ق، تحریر المجله، نجف اشرف: المكتبة المرتضوية.
۷۱. _____، ۱۴۲۳ق، سفینه النجاة و مشکاة الهدی و مصباح السعادات، نجف اشرف: مؤسسه کاشف‌الغطاء.
۷۲. کلینی، ابوجعفر محمد بن یعقوب، ۱۴۰۷ق، الکافی، ج ۴، تهران: دارالکتب الإسلامیة.
۷۳. مامقانی، عبدالله، ۱۴۲۳ق، تنقیح المقال، قم: مؤسسه آل‌البيت (علیهم السلام) لاحیاء التراث.
۷۴. محسنی قندهاری، محمدآصف، ۱۴۲۴ق، الفقه و مسائل طبیة، قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم.
۷۵. محقق داماد، سیدمصطفی، ۱۴۰۶ق، قواعد فقه، ج ۱۲، تهران: مرکز نشر علوم اسلامی.

۷۶. مصباح یزدی، محمدتقی، ۱۳۸۶، نظریه حقوق اسلام، تحقیق محمد مهدی کریمی نیا، قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام.
۷۷. مغنیه، محمدجواد، ۱۴۲۴ق، التفسیر الکاشف، قم: دار الکتب الإسلامیة.
۷۸. مکارم شیرازی، ناصر، ۱۳۷۰، القواعد الفقہیة، قم: مدرسة الإمام علی بن ابی طالب علیه السلام.
۷۹. _____، ۱۳۸۶، پیام امام امیرالمؤمنین علیه السلام، تهران: دار الکتب الإسلامیة.
۸۰. _____، ۱۳۷۱، تفسیر نمونه، ج ۱۰، تهران: دار الکتب الإسلامیة.
۸۱. _____، بی تا، ربا و بانکداری اسلامی، قم.
۸۲. منتظری، حسین علی، ۱۴۰۹ق، مبانی فقهی حکومت اسلامی، ترجمه محمود صلواتی و ابوالفضل شکوری، قم: مؤسسه کیهان.
۸۳. منظمة الصحة العالمية. بی تا: <https://b2n.ir/f26970>
۸۴. موسوی اردبیلی، سید عبدالکریم، ۱۴۱۴ق، فقه الشركة و کتاب التأمین، قم: منشورات مکتبة امیرالمؤمنین - دار العلم مفید.
۸۵. موسوی بجنوردی، سیدحسن بن آقابزرگ، ۱۴۱۹ق، القواعد الفقہیة، قم: الهادی.
۸۶. موسوی خلخالی، سیدمحمد مهدی، ۱۴۲۲ق، حاکمیت در اسلام یا ولایت فقیه، ترجمه جعفر الهادی، قم: اسلامی. (وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم)
۸۷. _____، ۱۴۲۷ق، فقه الشيعة - کتاب الإجارة، تهران: منیر.
۸۸. موسوی گلپایگانی، سیدمحمد رضا، ۱۴۰۹ق، مجمع المسائل، ج ۲، قم: دار القرآن الکریم.
۸۹. مؤمن قمی، ۱۴۲۲ق، مبانی تحریر الوسيلة - القضاء و الشهادات، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی علیه السلام.
۹۰. مهاجرنیا، محسن، ۱۳۸۶، اندیشه سیاسی فارابی، قم: بوستان کتاب.
۹۱. نائینی، میرزاحمد حسین، ۱۳۷۳ق، منية الطالب في حاشية المكاسب، تهران: المکتبة المحمدیة.
۹۲. نجاشی، ابوالحسن، احمد بن علی، ۱۴۰۷ق، رجال النجاشی - فهرست أسماء مصنفی

- الشيعة، قم: اسلامي. (وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم)
۹۳. نجاشی، احمد بن علی. ۱۳۶۵، رجال النجاشی، تحقیق موسی شیرازی زنجانی، قم: اسلامي. (وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم)
۹۴. نجفی، محمدحسن. ۱۴۰۴ق، جواهر الکلام فی شرح شرائع الإسلام، چ ۷، بیروت: دار إحياء التراث العربی.
۹۵. _____، بی تا، جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام، چ ۷، بی جا: دار التراث العربی.
۹۶. نوری، حسین بن محمدتقی، ۱۴۰۸ق، مستدرک الوسائل، بیروت: مؤسسة آل البيت (علیهم السلام) لإحياء التراث.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی